

NATIONAL MUSEUM - LESKOVAC

LESKOVAČKI ZBORNIK

(the annual of the National Museum)

LXIII

Editor in chief

Prof. dr Dejan D. ANTIĆ

Redaction committee

Prof. dr Mira RADOJEVIĆ, SANU/Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Vujadin IVANIŠEVIĆ, SANU/Arheološki institut, Beograd

Prof. dr Bojan DIMITRIJEVIĆ, Institut za savremenu istoriju, Beograd

Prof. dr Momčilo PAVLOVIĆ, Institut za savremenu istoriju, Beograd

Prof. dr Predrag MARKOVIĆ, Institut za savremenu istoriju, Beograd

Prof. dr Slaviša NEDELJKOVIĆ, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu

Dr Dragomir BONDŽIĆ, Institut za savremenu istoriju, Beograd

*Prof. dr Draga MASTILOVIĆ, Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu,
Republika Srpska*

Dr Ivan M. BECIĆ, Institut za srpsku kulturu Priština/Leposavić

Nebojša DIMITRIJEVIĆ, Narodni muzej Leskovac

Veroljub TRAJKOVIĆ, Narodni muzej Leskovac

Dr Nebojša STAMBOLJA, Institut za savremenu istoriju, Beograd

Dr Elena GAVRILOVNA KOSTRIKOVA, Institut ruske istorije RAN, Moskva, Rusija

Dr Pawel WAWRYSZUK, Univerzitet Kazmira velikog, Bidgosc, Poljska

Prof. dr Martin PREVIŠIĆ, Filozofski fakultet u Zagrebu, Hrvatska

Dr Renato PODBERSIĆ, Centar za narodno spravo, Ljubljana, Slovenija

Dr Marijana STAMOVA, Institut za balkanološke studije, Sofija

Doc. dr Catherine Vanderheyde, Université de Strasbourg; Université libre de Bruxelles

*Prof. dr Aleksandar SIMONOVSKI, Institut za nacionalnu istoriju, Skoplje,
Republika Severna Makedonija*

Redaction address: Stojana Ljubića 2, 16000 Leskovac

tel: 016/212-975

Leskovac 2023

НАРОДНИ МУЗЕЈ - ЛЕСКОВАЦ

ЛЕСКОВАЧКИ ЗБОРНИК

(издање Народног музеја)

LXIII

Главни и одговорни уредник

Проф. др Дејан Д. АНТИЋ

Редакциони одбор

Проф. др Мира РАДОЈЕВИЋ, САНУ/Филозофски факултет Универзитета у Београду

Др Вујадин ИВАНИШЕВИЋ, САНУ/Археолошки институт, Београд

Проф. др Бојан ДИМИТРИЈЕВИЋ, Институт за савремену историју, Београд

Проф. др Момчило ПАВЛОВИЋ, Институт за савремену историју, Београд

Проф. др Предраг МАРКОВИЋ, Институт за савремену историју, Београд

Проф. др Славиша НЕДЕЉКОВИЋ, Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Др Драгомир БОНЦИЋ, Институт за савремену историју, Београд

Проф. др Драга МАСТИЛОВИЋ, Филозофски факултет Универзитета у Источном

Сарајеву, Република Српска

Др Иван М. БЕЦИЋ, Институт за српску културу Приштина/Лепосавић

Небојша ДИМИТРИЈЕВИЋ, Народни музеј Лесковац

Верољуб ТРАЈКОВИЋ, Народни музеј Лесковац

Др Небојша СТАМБОЛИЈА, Институт за савремену историју, Београд

Др Елена ГАВРИЛОВНА КОСТРИКОВА, Институт руске историје РАН, Москва, Русија

Др Павел ВАВРУШУК, Универзитет Казмира Великог, Бидгошч, Пољска

Проф. др Мартин ПРЕВИШИЋ, Филозофски факултет у Загребу, Хрватска

Др Ренато ПОДБЕРСИЧ, Центар за народно право, Љубљана, Словенија

Др Маријана СТАМОВА, Институт за балканолошке студије, Софија

Доц. др Катарина Вандерхејде, универзитет Стразбура; Слободни универзитет Брисела

Проф. др Александар СИМОНОВСКИ, Институт за националну историју, Скопље,

Република Северна Македонија

Адреса редакције: Стојана Љубића 2, 16000 Лесковац

тел: 016/212-975

Лесковац 2023

САДРЖАЈ

<i>Александар Милекић</i> , ГЕОАРХЕОЛОШКА БУШЕЊА НА ЛОКАЛИТЕТУ ДРЕНОВАЦ, ПАРАЋИН – МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП	7
<i>Димитрије Трифковић</i> , ТИМАСУМ МИНУС КАО СРЕДИШТЕ ОРИЈЕНТАЛНИХ КУЛТОВА	19
<i>Владимир Стевановић</i> , ИЗЛОЖБЕНА ПОСТАВКА ЕКСПОНАТА СА ЛОКАЛИТЕТА СВИЊАРИЧКА ЧУКА У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ У ЛЕСКОВЦУ	37
<i>Нада Трифковић</i> , ПРОБЛЕМ СИГУРНОСТИ У ЗВОРНИКУ И ОКОЛИНИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХВИ ВИЈЕКА	55
<i>Алекса М. Поповић</i> , УЛОГА ПРАВОСЛАВНИХ ТРГОВАЦА У ИНТЕГРАЦИЈИ СРПСКОГ НАРОДА ТОКОМ ХВИ ВЕКА	65
<i>Маја Р. Антић</i> , НИКОЛАЈ ПАВЛОВИЧ ИГЊАТИЈЕВ И АЗИЈСКИ ДЕПАРТАМЕНТ МИНИСТАРСТВА ИНОСТРАНИХ ДЈЕЛА РУСКЕ ИМПЕРИЈЕ (1861-1864)	79
<i>Љубиша Деспотовић, Вања Глишин</i> , СРПСКА ДРЖАВНОСТ НА ПОЧЕТКУ 20. ВЕКА КРОЗ ВИЗУРУ ИСТОРИЈСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ	91
<i>Душан Илић</i> , ДОПРИНОС ВОЈВОДЕ ПЕТКА ИЛИЋА НАГОРИЧКОГ У ОСЛОБОЂЕЊУ ЈУЖНЕ СРБИЈЕ	111
<i>Владимир Вучковић</i> , ЛОНДОНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА, СТВАРАЊЕ АЛБАНСКЕ ДРЖАВЕ 1912. ГОДИНЕ И ОДНОСИ БАЛКАНСКИХ САВЕЗНИКА	125
<i>Марија Ђорић</i> , СТРАДАЊЕ ЖЕНА НА ЈУГУ СРБИЈЕ ЗА ВРЕМЕ БУГАРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	145
<i>Јован Ј. Алексић</i> , СВЕЧАНА ПРОСЛАВА ПРВЕ ДЕЦЕНИЈЕ РАДА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У СКОПЉУ	157
<i>Софија Д. Божић</i> , СКОПЉАНСКА ИСКУСТВА РАДОСЛАВА ГРУЈИЋА У ОГЛЕДАЛУ ПРЕПИСКЕ СА ТИХОМИРОМ ЂОРЂЕВИЋЕМ	173
<i>Василије Драгосављевић</i> , ОРГАНИЗАЦИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАЦИОНАЛИСТА У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ (1921-1929)	189
<i>Иван М. Бецић</i> , ТОПЛИЧКА ПРИВРЕДНА БАНКА – ПРОКУПЉЕ	207
<i>Божица Славковић Мирић</i> , ГРАД ПЕЋ У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	221
<i>Никола Конески</i> , АУТОБУСКИ САОБРАЋАЈ У ВАРДАРСКОЈ БАНОВИНИ	243

Немања Девих, Бојан Димитријевић, МИЛАН КАЛАБИЋ: ОД РАТНИКА ЗА СТАРУ СРБИЈУ ДО РАВНОГОРЦА	261
Дејан Антић, ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА У МОРАВСКОЈ БАНОВИНИ У 1942. ГОДИНИ	289
Милутин Живковић, АЛБАНИ ЛЕСКОВАЧКОГ ОКРУГА У НЕМАЧКОЈ ПОЛИЦИЈИ ПОРЕТКА (1943–1944)	317
Јелена Вукчевић, Небојша Стамболија, ЖРТВЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА У ВРАЊСКОМ ОКРУГУ	335
Игор Вукадиновић, ДОТИРАЊЕ ЕКОНОМИЈЕ АУТОНОМНЕ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ ОБЛАСТИ ИЗ БУЏЕТА НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, 1946–1953.	355
Оливера Драгишић, СУБВЕРЗИВНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ФИЛМА ЦИГАНКА (1953) У РЕЖИЈИ ВОЈИСЛАВА НАНОВИЋА	371
Бојан Симић, СА ЈУГА СРБИЈЕ У ЈУЖНУ АМЕРИКУ – СЛАВОЉУБ ЂЕРА ПЕТРОВИЋ КАО ПОСЛАНИК (АМБАСАДОР) У АРГЕНТИНИ 1953–1958.	387
Милан Пиљак, ТРГОВИНСКА КОМОРА НР СРБИЈЕ 1952–1962 ГОДИНЕ: ПОКУШАЈ КОНТРОЛЕ И ИНТЕГРАЦИЈЕ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ У ПОСТПЛАНСКОМ СИСТЕМУ	401
Александар В. Милетић, МИЛОВАН ЂИЛАС И КОНЦЕПТ ЦРНОГОРСКЕ НАЦИЈЕ У СОЦИЈАЛИЗМУ	415
Слободан Селинић, ДЕЗИНТЕГРИСАНА СРБИЈА И ПРВИ ПОКУШАЈИ УСПОСТАВЉАЊА ЈЕДИНСТВА РЕПУБЛИКЕ 1974–1981.	433
Зоран Аврамовић, ДЕЗИНТЕГРАТИВНА УЛОГА ДЕЛА СРПСКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У БОРБИ ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ (СТАРУ СРБИЈУ) - НОВИЈЕ ИСКУСТВО	451
Будимир Алексић, СРПСКА ИНТЕГРАЛИСТИЧКА ИДЕЈА У ЦРНОЈ ГОРИ У ПРОШЛОСТИ И ДАНАС	467

Др Иван М. Бецић*
виши научни сарадник
Институт за српску културу
Приштина/Лепосавић

ТОПЛИЧКА ПРИВРЕДНА БАНКА – ПРОКУПЉЕ**

Апстракт: Покретање привредних активности после После првог светског рата захтевало је велика финансијска средства јер је пострадао Краљевине Србије била изузетна, како у погледу људских жртава тако и у погледу материјалних добара. Зато су осим новчаних завода који су већ постојали, а успели да наставе са радом, оснивани нови, који су тражили своје место на тржишту капитала. Један од новооснованих новчаних завода била је и Топличка привредна банка, која је припадала групи банака чији су оснивачи били политички активне личности, што је била једна од традиционалних одлика српског банкарства. На основу архивске грађе и релевантне литературе приказан је рад ове новчане установе и дате карактеристике у вези са пословањем малих локалних новчаних завода и источном делу Краљевине Југославије. **Кључне речи:** Топличка привредна банка, Драган Бојовић, есмент меница, дивиденда, Прокупачка задруга.

*

Прокупље је као насеље познато још из античког доба, по локалитету званом Херкулес. Назив града временом се мењао и у византијском добу звао се Комплос. Данашње име добило је крајем XIV века, док су га Османлије по освајању назвале Урђуп. Од тренутка османског освајања град је добио на значењу, посебно од половине XVI века када се дубровачки пут приближио Топлици. Пут је од Цариграда, преко Ниша, пролазио кроз Прокупље и водио све Далмације. Управо у Прокупљу се дубровачки друм укрштао са путем Ново Брдо – Смедерево. У XVII веку, поред Новог Пазара, Прокупље је било најзначајнији центар Дубровчана у јужној Србији. У Прокупље су се сливали стока и сточни производи са

*becic89@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. фебруара 2023. године.

Јастрепца, нишког Поморавља, Добрича, лесковачког краја и Топлице. Одатле су Дубровчани извозили у Италију бивоље и говеђе коже, вуну и восак. Између 1630. и 1640. године они су у Прокупљу куповали и обрађивали винограде и поседовали тридесет једну кућу. Тада је у вароши боравило између 150 и 200 Дубровчана.¹

Пад значаја Прокупља одиграо се у време аустријско-турских ратова и колонизације Арбанаса, када се расула и дубровачка колонија. Прокупље је пострадало и 1877. године у борбама за ослобођење, када су Турци запалили варош. Током Првог светског рата и окупације Топлица је постала центар устанка 1917. године. Окупаторска војска угушила је устанак крајње суровим мерама, а у Срезу прокупачком пописано је 1.398 жртава, док је у Топличком округу спаљено и уништено педесет пет села 1.398 жртава.²

После рата, Прокупље је постало мала, сиромашна варошица. Према попису из 1921. године Топлички округ имао је 107.915 становника, а сама општина Прокупље 5.393.³ Иако је постало регионално средиште Топличког округа, Прокупље се није развило у веће трговачко-занатлијско место. Трговало је у мањем обиму производима своје околине родне житом, воћем, грожђем (прокупац) и добричким бостаном. Преко Дољевца је 1925. године повезано са моравско-вардарском магистралом Београд – Солун.⁴

Током 1923. године у читавој Краљевини СХС осетила се тзв. криза кредита, односно хронични недостатак капитала услед дефлационих мера министра финансија Милана Стојадиновића и *Народне банке*, у циљу сузбијања инфлације и јачања вредности динара. Недостатак капитала за кредитирање привреде и становништва могао се надокнадити или докапитализацијом постојећих новчаних завода или оснивањем нових. У Прокупљу је на основу одобрења министра трговине и индустрије од 24. октобра 1923. и 6. марта 1924. године основано акционарско друштво *Топличка привредна банка*. Према правилима ове установе, предвиђен је широк дијапазон пословања, па би Банка обављала банкарске, комисионе, индустријске, предузимачке и транспортне послове.⁵

Повољно мишљење за оснивање новог новчаног завода поред релативно већег броја постојећих дао је инспектор министарства трговине и индустрије Милорад Зебић, наводећи да би у богатом топличком крају нови новчани

¹ Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, III, Загреб 1928, 587; *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb 1965, 625.

² Миливоје Перовић, *Устанак на југу Србије 1917*, Београд 1954, 205–207.

³ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год.*, Сарајево 1932, 74.

⁴ *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, 625.

⁵ Архив Југославије (АЈ), фонд Министарства трговине и индустрије (65), ф. 1384, а. ј. 2368, (у даљем тексту: АЈ, 65–1384–2368), Оглас Топличке привредне банке а. д. од 29. марта 1924.

завод могао да помогне у развоју привреде. Међутим, Зебић је сматрао да је предвиђени основни капитал од 500.000 динара сувише мали, те да је потребно да се одмах упише и у року од година дана уплати главница од милион динара. Осим исправне опаске о висини капитала, Зебић је своју тврдњу појачао и тиме што је лично познавао осниваче и знао њихове финансијске могућности.⁶

Претходни збор акционара *Топличке привредне банке* одржан је 2. марта 1924. године јер је до тог момента било уплаћено више од 5% оснивачког капитала, чиме су били испуњени услови за његово одржавање. Акционари су се сложили да се главница повећа на два милиона динара пуштањем на упис 10.000 акција од по 200 динара које би биле уплаћене до краја текуће године, што је и учињено. Према правилима, Банка је могла да обавља обављати банкарске, комисионе, индустријске, предузимачке и транспортне послове.⁷ На збору је присуствовало чак 210 акционара, што говори о великој заинтересованости да се узме учешће у раду, али и потреби мештана мале средине да дају себи на важности.

Оснивачи *Топличке привредне банке* били су: др Алекса Савић, управник нишке обласне болнице; Драган Бојовић, народни посланик; Михаило Павловић, народни посланик; Драган Шелмић, народни посланик; Милорад Николић, начелник Округа топличког; Сава М. Лукић, апотекар; Евгеније Обреновић, срески лекар; Апостол Стаковић, трговац, Светозар Коковић, трговац; Алекса К. Милојковић, трговац; Хранислав Н. Вукојичић; Михајло Ј. Шелмић, кафеџија; Станоје Н. Шелмић, трговац; др Борисав Јанковић, окружни физикус; Тодор Т. Рајковић, трговац; Милан Ив. Милосављевић, кафеџија, Александар Шелмић; Стојан Хаџи Томић, трговац; Вел. Богдановић, трговац; Милосав Вуксановић, трговац; Милутин И. Симић, општински деловођа; Божидар Р. Стаменковић, обућар; Ранко Синшелић, писар; Михаило Јовић, трговац; Андра Луковић, кафеџија; Здравко С. Томић, трговац; Богдан Ђ. Петровић, полицијски писар; Недељко Трипковић, трговац; Милутин Ст. Ивковић, механичар; Секула Добричанин, свештеник; Милан Н. Андоновић, трговац; Милош Г. Денић, механичар; Милан Јосифовић, пекар; Петар Павићевић, инжењер; Јован Ђ. Јовановић, судија; Агатон Васиљевић, кафеџија.⁸

Број од тридесет шест оснивача је велики и прелазно је просечан број оснивача локалних новчаних завода. Међу оснивачима су се налазила „звучна имена“ топличког краја из света политике и здравства, уз стандардно највећи број трговаца, као и занатлија и угоститеља. Најпознатији акционар

⁶ АЈ, 65–1384–2368, Мишљење инспектора М. Зебића од 30. октобра 1923.

⁷ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора Топличке привредне банке поднет на Првом редовном збору акционара одржаном 26. априла 1925.

⁸ *Правила – Топличка привредна банка*, Београд 1923, 37–38.

био је Драган Бојовић, који је био носилац листе Народне радикалне странке на изборима 19. марта 1923. године. Друга двојица народних посланика, Михаило Павловић и Драган Шелмић били су партијске колеге Драгана Бојовића и учествовали су у победи Радикалне странке која је добила 33,7% гласова бирача и тиме освојила сва три посланичка места, колико је у овом крају било предвиђено.⁹

Присутност страначких првака у управним одборима новчаних завода није била реткост у Србији. Странке су тежиле да успоставе чврсту везу са акционарским друштвима да би боље обављале своју политичку и финансијску делатност, односно обезбедиле стабилност свог финансирања. Многи од новчаних завода носили су превасходно политичко обележје и уз помоћ кредита које су одобравали били својеврсни „регрутни центри“ гласача. На тај начин странке су се трудиле да обезбеде победу свог кандидата и освоје власт у општини, односно срезу и округу.¹⁰

Управни одбор *Топличке привредне банке* састојао се од девет чланова, а Надзорни одбор од шест чланова. Подела добити предвиђена је на следећи начин: најмање 1% резервном фонду, 3% на име тантијеме члановима Управног одбора, 1% на име тантијеме члановима Надзорног одбора, 2% на име тантијеме банчиним чиновницима, 4% пензионем фонду банчиних чиновника.¹¹ Приметан је изузетно низак проенат одвајања од добити за резервни фонд, што ће одмах по обрачуна првог биланса бити исправљено и удесетостручено. Тантијеме члановима управе и чиновницима нису биле високе, док је стартних 89% добити предвиђених за поделу акционарима било далеко изнад просечног процента.

На збору који је одржан у хотелу „Југ Богдан“ за чланове Управног одбора изабрани су: Драган Бојовић, Тодор Рајковић, Милан Јовић, Сава Лукић, Светозар Коковић, Недељко Трипковић, Апостол Станковић, Милан Милосављевић и Стојан Хаџи Тонић. Чланови Надзорног одбора постали су: Драган Шелмић, Илија Илић, Милорад Николић, Душан Димитријевић, Милутин Ивковић и Милан Јосифовић.¹²

Сходно националном саставу Округа топличког готово сви акционари били су Срби, али је приметан и мали број Јевреја, Цинцара, Пољака и Руса.¹³ Са отварањем својих шалтера *Топличка привредна банка* придружила

⁹ *Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године*, Београд 1924, 63.

¹⁰ Иван М. Бецић, Д. Д. Антић, *Врањске банке у Краљевини Југославији 1918–1941*, 42.

¹¹ *Правила – Топличка привредна банка*, 21–33.

¹² АЈ, 65–1384–2368, Оглас Топличке привредне банке поднет Прокупачком првостепеном суду 12. маја 1924; Записник Претходног збора акционара Топличке привредне банке од 2. марта 1924.

¹³ Акционари *Топличке привредне банке* били су и: породица Калијајес, Исак Мендел, др Лавандовска и Василије Прокопенко. (АЈ, 65–1384–2368, Списак присутних акционара Топличке привредне банке на Претходном збору одржаном 2. марта 1924.).

се групи банака на југу централне Србије које су са радом отпочеле 1924. године. Потреба за кредитима била је велика, тако да су у оближњим местима основане: *Привредна банка А. Д. Лебане, Нишка есконтна банка и Власотиначка кредитна банка*.¹⁴

Позив на Први редовни збор акционара *Топличке привредне банке* упућен је 25. марта 1925. године.¹⁵ Иако је опсег рада био веома широк, акционари су упознати са тиме да је пословна политика управе свела само на давање кредита по меницама и хартијама од вредности. Банка се на овај начин бавила чисто банкарским пословима и није се упуштала ни у какве друге послове. Разлог таквом виду постојања треба тражити у лошим искуствима новчаних завода са дугорочном инвестиционом политиком, односно инвестирањем у привреду.

Наиме, у овом периоду дошло је до пада под стечај већег броја банака које су инвестирале у индустрију, а део њих само је формално пословао и на тај начин одлагао своју ликвидацију. Инвестирање у индустрију изазвало је стечај код: *Балканске банке, Београдске уједињене банке, Српске банке, Централне кредитне банке, Београдске комисионе банке, Банке Никола Бошковић и Ко., Српске грађевинске банке, Београдске хипотекарне банке, Пожаревачке окружне банке, Словенске банке, Банке и штедионе за Приморје и Хрватског словенског господарског друштва*.¹⁶

Примере лоше инвестиционе политике управа *Топличке привредне банке* имала је и у непосредној близини. Ванстечајни поступак над *Индустријско-прометном банком* из Ниша са њеним повериоцима отворен је 29. децембра 1923. године, док је било само питање времена када ће то бити учињено са *Нишком трговачком банком*.¹⁷

Осим у банкарским пословима инвестициона политика *Топличке привредне банке* огледала се и у куповини акција постојеће *Прокупачке задруге* из Прокупља, која је поседовала добро позиционирано непокретно имање у вароши. Банка је постала власник више од половине акција *Прокупачке задруге*, па је на тај начин посредно прибавила и непокретно имање. У овој години банка је успешно пословала и била у могућности да исплати награду члановима Управног и Надзорног одбора, те руковоацу касе.¹⁸ Интересовање за први збор акционара Банке било је огромно, тако да је акције депоновало њих 319 акционара, а присуствовало чак 307.

¹⁴ И. М. Бецић, „Нишка есконтна банка”, *Зборник*, 23, Ниш 2014, 166.

¹⁵ *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 66, 25. март 1925, 8.

¹⁶ Душан Узелац, *Инвестициона политика кредитних установа*, Београд 1928, 25.

¹⁷ *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 95, 26. април 1924, 10–11; И. М. Бецић, „Индустријско-прометна банка – Ниш“, *Лесковачки зборник*, LXII, Лесковац 2022, 141; И. М. Бецић, „Нишки новчани заводи у банкарском систему Краљевине Југославије“, *Баштина*, 59, Лепосавић 2023, 315.

¹⁸ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора *Топличке привредне банке* поднет на Првом редовном збору акционара одржаном 26. априла 1925.

Позив за други збор акционара Банке упућен је 5. марта 1926. године.¹⁹ Економска криза током 1925. године изазвала је стагнацију у пословању целе привреде на територији Краљевине СХС. Страховит пад цена пољопривредних производа није угрозио само опстанак сељаштва, већ и читаву градску привреду. Земљорадници, као далеко најмногљуднији слој становништва не само да није био у стању да одговори својим обавезама, већ је престао да буде најбројнији купац производа које су нидили трговина, занатство и индустрија. Зато су трговци и занатлије дошли у положај да не могу да се кредитирају из средстава новчаних завода јер нису имали коме да пласирају производе. Од ове године управо су земљорадници почели да бивају најбројнији комитенти новчаних завода, али не због потреба унапређења производње, него због тога да им је од кредита зависео биолошки опстанак породице.

С обзиром на социјални и привредни састав топличког краја, *Топличка привредна банка* је током 1925. године давала кредите по меницама земљорадницима и привредницима, док је кредите по текућим рачунима давала искључиво трговцима, и то у знатно мањем обиму. Тражња кредита била је веома велика, тако да и поред осетног прилива улога на штедњу и искоришћених кредита код *Поштанске штедионице* и *Београдске задруге*, заинтересовани нису могли бити задовољени. Чиста добит износила је 375.000 динара, са којом је управа била задовољна. Међутим, за даљи развој пословања, управа је била свесна да је активна камата превисока, а на то су је терале извесне тешкоће.

Сама Банка добијала је скупе кредите по текућим рачунима, реесконту или улозима на штедњу. Најповољнији кредити у том тренутку били су кредити *Народне банке* и износили су 6% по есконту и 8% по ломбарду.²⁰ Међутим, како је коришћење кредита код *Народне банке* било могуће тек након предата три завршна рачуна, *Топличка привредна банка* била је приморана да своје кредитне могућности задовољи код других новчаних завода, односно, по вишим, или знатно вишим каматама, што се посебно односило на веће приватне новчане заводе. Па ипак, каматне стопе смањиване су и у активном и у пасивном облику. Пасивна каматна стопа, која је код појединих новчаних завода у претходним годинама износила и 12%, смањена је новим уговорима са улагачима на 4,5% до 9%, док су камате по кредитима, које су се претходних година кретале од 16% до 24%, неретко и више, смањене на 12% до 16%, те су максимално износиле 20%.²¹

Други проблем који је мучио новчане заводе била је висина пореза, која је код самоуправних дажбина била и израженија у односу на државни ниво. Дажбине су најчешће прелазиле половину чисте добити банака. Жалбе

¹⁹ *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 50, 5. март 1926, 8.

²⁰ *Народна банка 1884–1934*, Београд 1934, 310.

²¹ „Наше банке“, *Велики трговински календар за 1928. годину*, Београд 1928, 67.

новчаних завода по овом питању биле су свакодневне и постале су предмет спора између министра трговине и индустрије и министра финансија.²² Прописане дажбине прелазиле су половину чистог добитка код банака, а реакција управе *Топличке привредне банке* била је та да је она желела да смањи режијске трошкове на што је могуће мању меру, а надала се и томе да ће се у пореском закону који је био у припреми о томе водити рачуна.²³

Неретка појава у малим срединама са више новчаних завода била је та да су чланови управа банака били ангажовани и присутни у више финансијских институција. Тројица акционара *Топличке привредне банке* сматрала је да је присуство чланова управе овог завода у другим новчаним заводима супротно интересима овог завода и затражили су избор целокупне управе, да би у њу ушла лица која су мислила добробит овој банци. Целокупна управа је одступила, пришло се новом гласању и у Управни одбор Банке ушли су: Драган Бојовић, Тодор Рајковић, Апостол Станковић, Светозар Коковић, Петар Јевтовић, Атојан Тонић, Алекса Миленковић, Јован Татић и Милош Павићевић. Чланови Надзорног одбора постали су: Илија Илић, Бора Јанковић, Милутин Ивковић, Михаило Декић, Илија Ђорђевић и Михаило Ђорђевић. Приликом предлога противкандидата није било и сви су једногласно изабрани.²⁴

Приметно је да у управи *Топличке привредне банке* више није било чланова породице Шелмић, која је и током наредне деценије играла важну улогу на политичкој сцени Прокупља. Да ли је дошло до раскола чланова ове породице са Драганом Бојовићем, народним послаником и дугогодишњим председником Управног одбора Банке, или су се Шелмићи преорјентисали на друге привредне делатности није познато. Али, Драган Шелмић је као посланик на листи ЈНС на изборима 1931. године добио 6.748 од 10.858 гласова, односно 62,15%.²⁵ На изборној листи ЈНС био је и 1935. године, када је освојио 33,19% гласова, одмах иза носиоца листе у Срезу прокупачком Добривоја Стошовића, директора *Привилеговане аграрне банке Краљевине Југославије*, који је освојио 42,76% гласова.²⁶

²² Од банака које су пословале у близини *Топличке привредне банке* најупечатљивија је жалба *Лесковачке централне банке* која је на 200.000 динара добити требало да плати 116.103 динара, односно 58%. (И. М. Бецић, „Приватни новчани заводи и банкарство у Лесковцу између два светска рата“, *Историја 20. века*, 1, Београд 2002, 138).).

²³ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора *Топличке привредне банке* поднет на Другом редовном збору акционара одржаном 7. априла 1926.

²⁴ Примедбу су упутили: Никола Николић, Јевта Јевра Марковић и Ђорђе Бојовић. Прва двојица била су из Горње Коњуше, одакле је пореклом била и породица Бојовић која се у међувремену населила у Прокупљу.

²⁵ *Статистика избора народних посланика за Прву југословенску Народну скупштину одржаних 8. новембра 1931. год.*, Београд 1935, 279.

²⁶ *Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5. маја 1935. године*, Београд 1938, 177.

Промењено економско стање у држави није промакло управи *Топличке привредне банке*, посебно у вези са положајем земљорадника. Иако је било протестованих и утужених меница, егзекутивна наплата није била спровођена јер су дужници сами регулисали своје обавезе и Банка није имала сумњивих потраживања, те је стога управа била задовољна њиховом ликвидношћу.²⁷ У топличком крају криза је у другој половини треће деценије XX века била јача него у ранијим годинама, али је управа сматрала да је у овом крају она била мање изражена него било где другде. Управа је сматрала таквом и ситуацију са наплатом потраживања и трудила се да дужницима олакша испуњење обавеза.²⁸

Неродна 1927. година ставила је земљораднике у крајње неповољан положај тако да су они били принуђени да се под било којим условима задужују. Ово задуживање није било по потреби улагања у производњу већ ради прехрањивања породице, поготово што је стока продавана у бесцење. Сељак се задужио и код банака и код приватних лица, али није био у стању да плаћа чак ни порез. Висина задужења земљорадника у овој години достигла је високу цифру која је претила да уруши основни слој становништва и доведе га у положај беде. Из увида у податке које је нудио банкарски сектор, Министарство трговине и индустрије дошло је до суме од 2.665.660,657 динара.²⁹

Ситуација у којој се сеоско становништво нашло погодило је и новчане заводе јер су се они током 1928. године „позадуго провлачили кроз мучну фазу економске поремећености наших дужника, чији се претежни број налазио на селу, као и због перманентног ишчекивања да се реши питање о раздужењу сељака“.³⁰ Када је пристигла летина 1928. године, која је била нешто изнад просечне, пореске власти приступиле су егзекутивној наплати дужног пореза и сељаку је од летине остало тек онолико да одржи кућу до нове летине. Како је у Народној скупштини било покренуто питање о раздужењу сељака, појавила се вест да ће по моделу ликвидирања предратних мораторних меничних дугова и ово питање бити решено. То је код сељака изазвало колебање да ли да регулише своје обавезе према банкама или да их одложи за касније, у повољнијем тренутку.

Управа *Топличке привредне банке* трудила се да осигура ликвидност Банке, па је дужницима повисила отплатну квоту меничних дуговања и на тај начин омогућила себи да готово у целости исплати своја дуговања према

²⁷ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора Топличке привредне банке поднет на Трећем редовном збору акционара одржаном 17. априла 1927.

²⁸ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора Топличке привредне банке поднет на Четвртом редовном збору акционара одржаном 25. марта 1928.

²⁹ *Банкарство*, Београд 1. јануар 1928, 38.

³⁰ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора Топличке привредне банке поднет на Петом редовном збору акционара одржаном 7. априла 1929.

Поштанској штедионици, а да обуставом есконтовања нових меница дође до готовине са којом је могла да сваком улагачу, који је желео да подигне свој штедни улог, исти исплати без отказа, што је одржало добар глас Банке. Да би код дужника ублажила непоштовање обавеза, преко изабраних људи обавештавала их је о штетности неизвршавања обавеза и предузела мере да се свим, иоле неуреднијим дужницима, на лицу места да инормација о њиховој кредитној способности, што јесте Банци повећало трошкове, али је обезбедило многа сумњива потраживања и натерала дужнике да отплате своје обавезе. Банка је смањила каматну стопу за 6%, а пасивну каматну стопу штедиша за 2% и 4%. Како ненаплативо, отписано је меница у вредности 33.740 динара.³¹

Крајем двадесетих година XX века највећи број акција *Топличке привредне банке* налазио се у рукама неколико породица. Светозар Коковић и шест чланова његове породице поседовало је 198 акција са правом на 66 гласова. Петар Јевтовић је са пет чланова своје породице поседовао 180 акција које су доносиле 60 гласова. Милош Марковић и шест чланова његове породице били су власници 210 акција и имали право на 70 гласова. Милош Павићевић и шест чланова његове породице такође су имали 210 акција и право на 70 гласова. Љубомир Павићевић и осам чланова његове породице били су власници 270 акција које су доносиле 90 гласова.³²

Разлог да се акције упишу на имена чланова породице није био у жељи да се сви чланови обезбеде одређеном врстом вредности, већ да се добије већи број гласова за одлучивање. Према важећем закону сваке три акције давале су право један глас, а један акционар могао је имати право на највише 10 гласова, ма колико акција поседовао.³³ Иако је овај члан закона донет да би ограничио самовољу водећих акционара, у суштини је форсирао манипулисање и терао акционаре да расподеле акције на чланове своје породице преко којих су долазили до већег броја гласова. Акционари *Топличке привредне банке* махом су били из Прокупља, али их је било и из Ниша, Блаца, Бериља, Прекадина, Виче, Горње Коњуше, Ђакуса и Куршумлије.³⁴

³¹ АЈ, 65–1384–2368, Извештај Управног одбора Топличке привредне банке поднет на Петом редовном збору акционара одржаном 7. априла 1929.

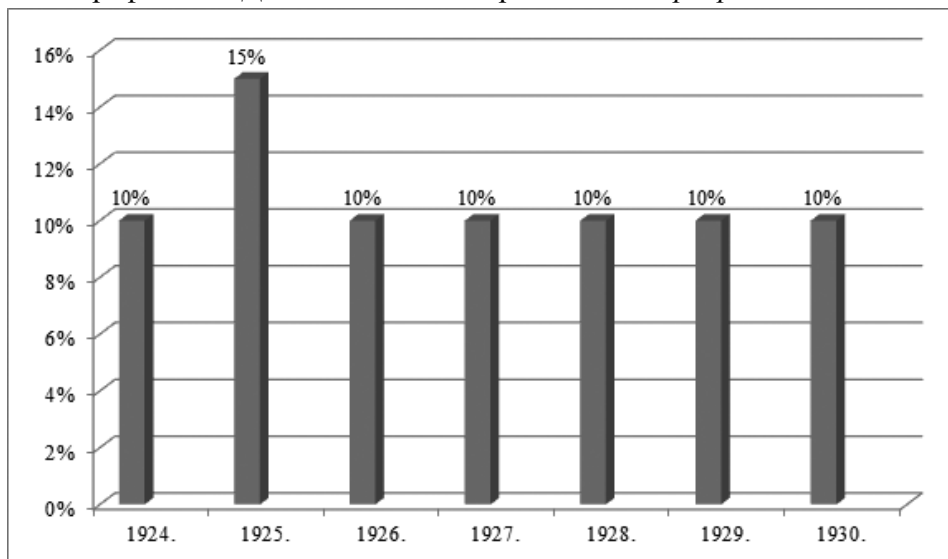
³² АЈ, 65–1384–2368, Спискови депонованих акција и дошавших акционара Топличке привредне банке на Четврти редовни збор 25. марта 1928. и Пети редовни збор 7. априла 1929.

³³ „Закон о акционарским друштвима од 10. децембра 1896. године, са изменама и допунама од 17. новембра 1898. године“, *Трговачки законик и стецишни поступак Краљевине Србије*, Београд 1914, ССХХП.

³⁴ АЈ, 65–1384–2368, Спискови депонованих акција и дошавших акционара Топличке привредне банке на Четврти редовни збор 25. марта 1928. и Пети редовни збор 7. априла 1929.

Прокупље се није развијало жељеном брзином у овом периоду, али је 1928. године варош имала Гимназију, трговачку и основну школу. Од привредних предузећа радили су парни млин и електрична централа. Важан трговачки догађај за место били су вашари, који су одржавани 22. маја и 11. септембра.³⁵ Осим *Топличке привредне банке*, у граду су пословале и *Прокупачка банка* и *Топличка задруга*.³⁶

Графикон 1. Дивиденда акционара *Топличке привредне банке*³⁷

Табела 1. Главне позиције *Топличке привредне банке* (у динарима)³⁸

Година	Главница	Улози на штедњу	Есконт меница	Резервни фонд
1924.	2.000.000	743.548,50	2.048130	51.695,50
1925.	2.000.000	1.929.399,00	3.575.430	89.195,50
1926.	2.000.000	3.345.638,50	4.292.406	231.037,88
1927.	2.000.000	3.974.276,00	4.933.073	256.037.38

³⁵ *Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Алманах, свезак III, део 7, 8, 9, 1927–1928, Загреб 1929, 701.*

³⁶ *Адресар Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1928, 786–787.*

³⁷ АЈ, 65–1384–2368, Рачуни изравнања Топличке привредне банке од 1924. до 1928; *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926, Zagreb 1926, 257; Compass, Finanzielles Jahrbuch 1930, Wien 1930, 339; Compass, Finanzielles Jahrbuch 1931, Wien 1931, 368; Compass, Finanzielles Jahrbuch 1932, Wien 1932, 365.*

³⁸ АЈ, 65–1384–2368, Рачуни изравнања Топличке привредне банке од 1924. до 1928; *Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926, 257; Compass, Finanzielles Jahrbuch 1930, 339; Compass, Finanzielles Jahrbuch 1931, 368; Compass, Finanzielles Jahrbuch 1932, 365.*

1928.	2.000.000	3.239.519,00	4.262.370	299.637,94
1930.	2.000.000	2.873.881,00	4.081.244	403.487,00

Дивиденда акционара *Топличке привредне банке* била је веома стабилна и током седам година износила је готово увек исто – 10%. Међутим, приметно је да је врхунац у пословању забележен 1927. године, када је Банка имала највећу цифру кредитирања и највећу суму улога на штедњу. Наредних година оба параметра су опадала, а разлоге томе могуће је тражити на неколико места. У погледу житеља, Прокупље се није развијало попут других места на југу централне Србије. Према попису из 1931. године у Прокупачком срезу живело је 60.563 становника, док је сама општина бројала 5.564 житеља,³⁹ односно, свега 171 грађанин више у односу на десет година раније. Свакако је била присутна миграција, а са неповећањем становништва није се могао унапредити ни стандард.

Смањење улога на штедњу не мора бити само последица привредних кретања и задовољења малог тржишта. Од момента када је скупштина акционара изабрала комплетну нову управу, приметан је изостанак породице Шелмић. То би могло да значи да је ова породица иступила из озбиљнијег учешћа у овој установи, а како се радило о истакнутим локалним политичарима, део акционара и комитената могао је кренути за њима.

Да би смањили режијске трошкове, а вероватно и стога што није било више акционара чија је присутност у управи била неопходна, акционари су на збору 7. априла 1929. године донели одлуку да се број чланова Управног одбора смањи на шест, а Надзорног одбора на четири. Даље смањење чланова управе извршено је 1930. године када је број чланова Управног одбора смањен на пет, а Надзорног одбора на три.⁴⁰ Осим жеље да се смање режијски трошкови и сконцентрише моћ у рукама мањег броја људи, ови потези управе несумњиво потврђују смањење обима пословања овог новчаног завода.

У оваквим околностима *Топличка привредна банка* дочекала је избијање банкарске кризе у Краљевини Југославији, у јесен 1931. године. Њен даљи рад није познат, али овај новчани завод није затражио заштиту на основу Уредбе о заштити новчаних завода и њихових поверилаца од 20. априла 1932. године, тако да његов рад није био угрожен. Међутим, како су тридесете године XX века значиле колапс југословенског банкарства, јасно је да и овај новчани завод није могао успешно да послује.

³⁹ *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. godine*, II, Beograd 1938, X, 72.

⁴⁰ АЈ, 65–1384–2368, Записник са Петог редовног збора акционара Топличке привредне банке одржаног 7. априла 1929; Записник са Шестог редовног збора акционара Топличке привредне банке одржаног 8. марта 1930.

На основу закона о радњама од 5. новембра 1931. године *Топличка привредна банка* добила је дозволу да обавља следеће послове:

Есконтује и реесконтује менице, упутнице, варанте и др;

Отвара кредите по текућим рачунима и ради са чековима;

Даје зајмове на хартије од вредности, драгоцености, хипотеке, залога робе и других добара;

Врши наплате и исплате за другог;

Прима у депозит оставе свих врста;

Посредује у закључивању зајмова за рачун државе и самоуправних тела;

Издаје гарантна писма и све врсте акредитива;

Прима новац на штедњу и приплод на уложне књижице и текуће рачуне и врши све друге банкарске и мењачке послове.⁴¹

Управни одбор у четвртој деценији XX века чинили су: Драган Бојовић, Тодор Рајковић, Светозар Коковић, Јован Татић и Лука Бојовић.⁴² Породица Бојовић је имала примат у овом новчаном заводу, а остали чланови били су из редова оснивача овог новчаног завода. Банка је пословала, највероватније крајње скромно, до избијања Другог светског рата на простору Краљевине Југославије.

По окончању рата и променом друштвеног система, рад приватним новчаним заводима био је онемогућен. Све приватне банке биле су ликвидиране, а формални разлог за ликвидацију *Топличке привредне банке* био је тај да она није радила. На предлог Министарства финансија Народне Републике Србије да се не изда дозвола за рад, савезно Министарство финансија донело је решење у том смислу 26. новембра 1946. године. За ликвидаторе *Топличке привредне банке* постављени су: Милан Кајгановић, чиновник; Душан Тасић, судија и Добривоје Цакић, кројач.⁴³ Банка је званично престала са радом крајем 1946. године.

Необјављени извори:

Архив Југославије, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије.

Архив Југославије, фонд Министарства финансија ФНРЈ.

Објављени извори:

⁴¹ АЈ, 65–1384–2368, Дозвола за рад Топличке привредне банке од 4. фебруара 1933.

⁴² АЈ, 65–1384–2368, Пријава за рад Топличке привредне банке од 2. јуна 1932.

⁴³ АЈ, фонд Министарства финансија ФНРЈ, 12–588–381, Предлог Министарства НРС од 14. новембра 1946.; Дозвола за рад приватних кредитних установа.

- Адресар Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1928.
- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. год.*, Сарајево 1932.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1931. godine*, II, Београд 1938.
- Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Алманах, свезак III, део 7, 8, 9, 1927–1928*, Загреб 1929.
- Правила – Топличка привредна банка*, Београд 1923.
- Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, 1924–1926.
- Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца одржаних 18. марта 1923. године*, Београд 1924.
- Статистика избора народних посланика за Прву југословенску Народну скупштину одржаних 8. новембра 1931. год.*, Београд 1935.
- Статистика избора народних посланика за Народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5. маја 1935. године*, Београд 1938.
- Трговачки законик и стецишни поступак Краљевине Србије*, Београд 1914.
- Compass, Finanzielles Jahrbuch 1926*, Zagreb 1926.
- Compass, Finanzielles Jahrbuch 1930*, Wien 1930.
- Compass, Finanzielles Jahrbuch 1931*, Wien 1931.
- Compass, Finanzielles Jahrbuch 1932*, Wien 1932.

Литература:

- Банкарство*, Београд 1928.
- Бецић, Иван М, „Приватни новчани заводи и банкарство у Лесковцу између два светска рата“, *Историја 20. века*, 1, Београд 2002.
- Бецић, Иван М, „Нишка есконтна банка“, *Зборник*, 23, Ниш 2014.
- Иван М. Бецић, Д. Д. Антић, *Врањске банке у Краљевини Југославији 1918–1941*, Врање, 2021.
- Бецић, Иван М, „Индустријско-прометна банка – Ниш“, *Лесковачки зборник*, LXII, Лесковац 2022.
- Бецић, Иван М, „Нишки новчани заводи у банкарском систему Краљевине Југославије“, *Баштина*, 59, Лепосавић 2023.
- Енциклопедија Југославије*, 6, Zagreb 1965.
- Народна банка 1884–1934*, Београд 1934.
- „Наше банке“, *Велики трговински календар за 1928. годину*, Београд 1928.
- Перовић, Миливоје, *Устанак на југу Србије 1917*, Београд 1954.
- Станојевић, Станоје, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, III, Загреб 1928.

Узелац, Душан, *Инвестициона политика кредитних установа*, Београд 1928.

Summary

Ivan M. Becić

COMMERCIAL BANK OF TOPLICA

The lack of capital for crediting the economy and the population in the Kingdom of SHS in 1923 led to the establishment of new financial institutions during the following year. Among them was the Commercial bank of Toplica in Prokuplje. The main founders of this institution were People's deputies of the Radical Party. Even before the Great War, there were a lot of banks in Serbia whose founders and main shareholders were from the world of politics. It was known which political party belonged to which bank, and they were places used by the parties to win over voters.

In the period from its foundation to 1930, Commercial bank of Toplica operated successfully and brought regular dividends to its shareholders. At the end of the third decade of the 20th century, there was a noticeable decline in the volume of business, and with the outbreak of the banking crisis in the Kingdom of Yugoslavia in 1931, the business of this institution is unknown. Most likely, it was formally engaged in business, but since it did not request protection, it had no problems with the payment of savings deposits. With the change in the social system after WWII, Commercial bank of Toplica officially ceased to exist because its liquidation was started.

Лесковачки зборник
књ. LXIII

Издаје
Народни музеј Лесковац

За издавача
Небојша Димитријевић

Главни и одговорни уредник
Проф. др Дејан Антић

Дизајн корица
мр Никола Марковић

Лектор
Милица Стојановић

Прелом
Владимир Тасић

Штампа
Графика Галеб доо, Ниш

Тираж: 250 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

08

ЛЕСКОВАЧКИ зборник / главни и одговорни уредник
Дејан Д. Антић. - 1961, књ. 1- . - Лесковац : Народни музеј,
1961- (Ниш : Графика галеб). - 24 cm

Годишње. - Друго издање на другом медијуму:
Лесковачки зборник (Online) = ISSN 2955-9952
ISSN 0459-1070 = Лесковачки зборник
COBISS.SR-ID 4022274